

ÂŞIK SÜMMANÎ

Osman AKTAŞ

Çocukluğumda babam elinde yaklaşık altmış sayfalık bir kitapla geldi. Kitabın üzerine Sümmanî ile Gülperi yazıyordu. Kitabı benim okumam için getirmişti. Benim halk şiirine ilgim de bununla başladı. Ben ne rüyamda derviş gördüm, ne de bade içtim. Ben de yüreğimde başlayan bir sızıyla kendime bir sevgili aradım durdum. Buldum mu? Bazen evet, bazen hayır... İçimdeki boşluğu doldurmak için zaman zaman biyolojik anlamda birisine âşık olduğuma hem kendimi, hem de çevremi inandırmaya çabaladım. Biliyorum ki, bu ne beni, ne çevremi çok da ikna etmedi.

Neyse ben, Sümmanî'ye dönmek istiyorum. Sümmanî'nin kitabı elimizde babamla hem okuyoruz, hem meşhur deyiş girişiyle “*Amman ey*” diye makamlı söylüyoruz. Bu arada kız kardeşimde her seferinde ağlamaya başlıyor. Rahmetli anam da hem babama, hem de bana kızıyordu çocuğu ağlattığımız için.

Babam kitabı her okuyuşumuzda kitapta olan hatalardan söz ediyor, kendince doğru olduğunu düşündüğü şeyleri de anlatıyordu. Babam gerek Sümmanî'nin torunları Nusret ve Hüseyin amcaları da tanıdığından bazı deyişlerin değiştirilmiş olduklarını da söyleyip orijinalleri hakkında da bilgi veriyordu. Önce babamdan dinlediğim Sümmanî Baba hikâyesiyle devam etmenin yerinde olacağını düşünüyorum.

Erzurum'un Narman İlçesi'ne bağlı Samikale köyünde Hasan Ağa diye bir köylünün oğludur. Bizim köylerde bir gelenektir; kişiler birbirlerine yaşça yakın ve çok samimi olmadıkça yalın isimle hitap etmezler. Bu edep dışı sayılır. Kişi yaşça büyükse ya ağa, ya da dadaş isimden sonra mutlaka ilave edilir. Sümmanî'nin babasına Hasan ağa denmesi de bundan. Hasan ağanın oğlu Hüseyin körpe (oğlak ve kuzu) çobanıdır. Her gün düzenli olarak belli bir vakitte körpeyi otlamaktan getiren Hüseyin gecikir. Ha geldi, ha gelecek derken körpe gelir Hüseyin gelmez. Hava kararmış endişeler de artmıştır. Köylü aramaya çıkar. Her zaman gittiği Ablaktaş denilen yere giderler ki Hüseyin uyuyor. Uyandırırılar, ama hiçbir sorularına cevap alamazlar. Alıp köye getirirler. Bir hafta on beş gün yok, hiç konuşmaz Hüseyin. Köylü artık Hüseyin'i körpeye de yollamaz.

Aradan üç ay geçer. Bir gün babasına köylülerin sıra gecesi yaptıkları eğlenceye katılmak istediğini söyler. Babası önceleri istemese de kabul eder. Sıra gecesinde herkes yaşına ve bilgisine göre oturmuştur. Sümmanî en sona kapının yanına oturur. Ona sıra gelince çocuk diye sırayı atlamak isteyenlere meclisten biri karşı çıkar. Sümmanî'nin meclise iştirak edip etmeyeceğini sorar. Sümmanî de katılmak istediğini söyleyince sözü ona bırakırlar. Sümmanî deyişle ilk kez orada başından geçeni anlatır. Bakın nasıl:

*“Uyandım gafletten oldum perişan
Bir nur doğdu âlemler oldu ürüştan
Selam verdi geldi üç hub dervişan
Lisanları bir hoş sedasın tek tek*

*Lisanları bir hoş eyler avazı
Onlarda mevcuttur ilm-i el fazı
Dediler: Vaktidir kılak namazı
Aldılar abdestin edasın tek tek*

*Aldılar abdesti uyandım habran
Aslımız yapılmış hakk-ü turabtan
Üç harf okuttular yeşil yapraktan
Okudum harfini noktasın tek tek*

*Okudum harfini zihnim bulandı
Yarelerim göz göz oldu sulandı
Baktım çar etrafa kadeh dolandı
Nuş ettim kırkların mahlesin tek tek*

*Nuş ettim badesin gördüm rengini
Tam on sekiz saat sürdüm cengini
Yar yüzünde saydım üç beş bengini
Halhalın altında hırdasın tek tek*

*Dediler: Sümmanî gel etme meram
Adamı çürütür dert ile verem
Sen için dünyada kavuşmak haram
Hüdam böyle salmış kalemin tek tek*

Hangi ülke, hangi şehirde olduğu bilinmeyen ve yalnızca rivayete dayanan Gülperi adlı meçhul sevgili Âşık Sümmanî'nin bir ömür boyu gönlüyle konuşmasına vesile olmuştur.

Zaman seher yeli gibi varlıkları okşayıp geçerken, köylüler Sümmanî ne zaman bir deyiş söylese çevresinde toplanıp, onu dinlemekten büyük zevk alırlar.

Derken köyün ileri gelenlerinden biri oğlunu evlendirir. Düğün için Nihah(Tortum)'ın Kiska(Şenyurt) köyüne gideceklerdir. Farklı bir etkinlik düşünen düğün sahibi Sümmanî'yi beraber götürerek ilgi üzerlerine çekmek ister.

Kiska'ya gittiklerinde orada Ümmanî mahlasını kullanan bir âşığın bulunduğunu öğrenirler. Kız tarafı Sümmanî'yi ve söylediklerini duyunca bir atışma yapılmasını isterler. Bu durumu henüz çocuk olan Sümmanî'ye sorarlar. Sümmanî de kabul eder. Atışma yapılır ve Sümmanî atışmada galip olur. Eskiden Atışmada mağlup olan âşıklar mağlubiyetlerinin belirtisi olarak sazlarını galip olan âşığa verirler. Âşık isterse sazı alır, isterse sazı alıp, tekrar sahibine iade eder.

Sonra Erzurum macerası başlar Sümmanî'nin. Âşık Ebabî ile babamın anlattığına göre Erzurum'da Kavak Mahallesinde bulunan âşıklar kahvesinde karşılaşırlar. Çok uzun süren atışmada Erbabî zor duruma düşünce Sümmanî çekilir atışmadan. Bu durumdan valinin haberi olur. Sümmanî'yi misafir eder, deyişlerini dinler ve bir saz ve çeşitli hediyelerle gönderir.

Kimi rivayetlerde Âşık Erbabî'den ders aldığı söylene de, daha kimseyi tanımadan yukarıdaki deyişi söyleyebilen birisinin pek derse ihtiyacı olmadığını söylemek sanırım yanlış olmaz. Erbabî'yle karşılaşmasında Sümmanî'nin galip gelmemesinin nedenini ben bilgisizlikten ziyade erken olgunlaşmaya bağlıyorum.

Ve Âşık Şenlik... Sümmanî'nin yenişemediği ve kardeş edindiği tek âşık... Bu hikâyede, Sümmanî'nin teyzesinin oğlu ve arkadaşı Ahmet Onbaşı, ezberlediği deyişlerin çokluğuna güvenerek, Çıldır'da yapılacak olan âşıklar yarışmasına katılmak için Sümmanî'nin sazını alarak, kimseye haber vermeden yola çıkıyor. Amacı yarışmayı kazanıp, hem hediyeler almak, hem de kendisinin Sümmanî'ye denk olduğunu kanıtlamak...

Ahmet Onbaşı Çıldır'da âşıklar kahvesini sorup, kahveye giriyor. Sazı üst köşeye asıp, kendisi de üst tarafa oturuyor. Âşıklık geleneğinde sazı üst başa asmak, o yöredeki bütün âşıklara meydan okumak, üst tarafta oturmak da âşıkları küçümsemek anlamına geliyor.

Bir süre sonra Âşık Şenlik kahveye gelir, içeri girer, önce sazlara bakar. Üst baştaki sazın üzerinde Sümmanî yazmaktadır. Kahvede bulunan kişilere bakar, tek bir yabancı vardır, geri çıkar kahveden söylentiye göre anasını ziyaret eder ve anasına:

-“Ana rüyamda beni atışmada yendiğini gördüğüm âşığın sazı gelmiş ama kendisi yok” der.

Anasının elini öpüp, hayır dua alan Şenlik kahveye döner. Kısa sohbetten sonra sazını eline alıp, Sümmanî olarak dinleyenlerin tanıdığı âşığı atışmaya davet eder. Kısa bir atışma sonunda sorulan sorulara cevap veremeyen yenilir. Âşık Şenlik:

- “Sen Sümmanî değilsin. Ben Sümmanî'yi rüyamda gördüm. Kimsin sen?” diye sorar.

Ahmet Onbaşı da olanı biteni anlatır. Âşık Şenlik:

-“Sümmanî'ye hediye yollayacağım. Sen benim misafirimsin.”

Ahmet Onbaşı misafirligi kabul eder, ama utancına yenik düşüp, Şenlik'e haber vermeden (tabiri caizse) kaçır. Köye geldiğinde de Sümmanî'ye olup biteni anlatır ve:

- “Sazını da, şanını da Çıldır'da bıraktım. İster git al, istersen bırak. Sen bilirsin” der.

Sümmanî mecburen Çıldır'a gider. Âşıklar kahvesini sorup, kahveye varır. İçeri girince sazını en sona asar, kendisi de kapının hemen yanına oturur. Sazın üzerinde Yine Sümmanî yazıyordur. Bir süre sonra Şenlik gelir. Yine önce sazlara bakar, kahvedekilere bakar, kahveden yine çıkar. Anasına gider.

-“Ana Sümmanî geldi, kahvede, der. Anasının elini öpüp kahveye döner. Yine kısa muhabbet ve sazlara ele alınır.”

Şenlik: -“Ağalar yine bir Sümmanî gelmiş. Erzurum’da Sümmanî yaygın bir isim anlaşılan giden de, gelen de Sümmanî.”

Şenlik: *Osmanlı elinden azm-i rah ettin,
Ey ki ihvan sen bu yana gelipsin
Firkati ah ile menzile yettin
Sebep ne ki bizim kana gelipsin*

Sümmanî: *Azm-i rah ettirdi ol abı dane
Nasip kısmet için nana gelmişem
On dört yıldır oldum şem-i pervane
Ateş alıp yana yana gelmişem*

Şenlik: *Ben bilirim aşk elinin halini
Aradan kaldırak kıl ü kalini
Gördün bizim yerin kalma kalini
Candan geçip kızıl kana gelipsen*

Sümmanî: *Ezel hizmetim var elife ba'ya
Hak kulun emeğin verir mi zaya
Bir can borçluyum ben gani mevlaya
Vermek için can kurbana gelmişem*

Şenlik: *Kem kelam çıkarmam dahi dilimden
Yâd ettin gönlümü gayri felimden
Çok âşıklar geldi geçti elimden
Sen galiba alışana gelipsin*

Sümmanî: *Dost eline varmak araf dediler
Dostla görüşmek müşerref dediler
Seni aşk ehline sarraf dediler
Gevher için kıymet kana gelmişem*

Şenlik: *Sefil Şenlik evvel duyuptur adın
Kaçınıcı babdan kalbi küşadın
Benen ülfet etmek midir muradın
Söyle yoksa imtihana gelipsin*

Sümmanî: *Sümmani paç ummaz şöhreti şandan
Lütfü kerem gözler sırrı yezdandan
Lakin davet etsen çıkmam meydandan
Vahdet içre bir pünhane gelmişem*

Uzun atışmaların devam ettiği bu yarışmada Âşık Şenlik’in annesi döneminin kadınlarına göre çok bilge bir kadındır ve bu atışmayı baştan beri bir köşede dinlemektedir. Duyduklarından sonra bu iki aşığın yanına gelir:

-“Oğul siz günlerce atışsanız da yenişemezsiniz, boşuna kendinizi helak etmeyin. Ben Sümmanî’yi manevi oğlum ilan ediyorum. Sizler sarılın birbirinize ve atışmayı burada bitirin” der.

Sümmanî de:

-“Ana sen bizi evlat kabul ettiğin gibi, biz de seni çoktan ana kabul ettik. İzin verirsen son kıtaları söyleyip bitiririz.”

Sümmanî: *Sümmanî der size verdim zahmeti
Demek sakın edek bu muhabbeti
Neye memur nedir orda hizmeti
Bari anlayalım tamametinden*

Şenlik: *Sefil Şenlik bu müşkülün halleder
Ruhlar ondan gelir hep ona gider
Cümle ruhu sura o taksim eder
Ne sorarsın bana sır hikmetinden*

Ve karşılaşma burada sona erer. Âşık Sümmanî'yi Âşık Şenlik evine davet eder. Eve gittiklerinde Âşık Şenlik bir kargaşa görür ve kötü bir haberi alır. Kızı kaçmıştır. Bir anda yıkılır. Sümmanî'yi odasına yerleştiren Şenlik:

-“Kardeşim bana biraz müsaade et. Şimdi geliyorum” der.

Sümmanî, Şenlik'in tavırlarından kuşkulandı. Şenlik'e:

-“Aman kardeşim kötü bir şey düşünme ve söyleme bunu da Allah'ın bir emri say” der. Şenlik konuşmadan çıkar. Abdest alır, odasına girer. Bir süre odada kalır. Şenlik daha odadan çıkmadan komşulardan birisi kızının vefat ettiğini cenazesi için hazırlık yapıldığı haberini getirir. Defin işlemlerinden sonra Sümmanî oradan ayrılır. Sümmanî sevgilisi Gülperi'nin peşinden dağ, taş, şehir, ülke demez, dolaşır. İran'da karşılaştıkları söylenen birkaç kişiyle hemhal olunca onların istekleri doğrultusunda bir değiş söyler.

*"Şehr-i yezdan dedi hazreti hüda
Ta ezel yazıldı künyede ali
Hak isminden verdi merdi merdane
Zikroldu ilmiyle ülyada ali"*

Ama kendisinin de dediği gibi, kavuşmaları mahşere kalmıştır. Bakın bu aramayı nasıl anlatıyor Sümmanî:

*Ey efendim derdim kime söyleyim
Günden güne can figana düşüptür
Kalmışım hayrette ya ben nideyim
Gece gündüz elamana düşüptür*

*Felek beni koydun gam ateşinde
Gündüz hayalimde gece düşümde
Tarih seksen dokuz on bir yaşında
Yar ateşi cism ü cana düşüptür*

*Varsak bu yerlerden hicret eylesek
Yarene yoldaşa minnet eylesek
Arzulasak yâri niyet eylesek
İmdi yolum Ardahan'a düşüptür*

*Ardahan'da kulsak kavli kararı
Gün be gün gelmekte ömrün zevali
Orda bulamazsam şahı maralı
Gayrı yolum Nemrut Han'a düşüptür*

*Nemrut Hanlı bilmez garip halinden
Bu fakir ayrılmış lebi lalinden
Bana derler yanılmışsın yolundan
Senin yolun Gürcistan'a düşüptür*

*Bedehşan bulunmaz böyle avare
Ne yanda kavuşsam o nazlı yare
Önümüze çıktı Belhi Buhara
Dedim belki yar bu yana düşüptür*

*Dediler hep senin halin ne haldir
Bu kara sevdâyı başından kaldır
Bedehşan buraya üç aylık yoldur
Senin yolun bir ummana düşüptür*

*Dediler duymadık onun ismini
Burda güzel çoktur nidek vasfını
Felek böyle yıkar kendi hasmını
Senin yolun Erzincan'a düşüptür*

*Sümmanî neylesin dünyada varı
Ölene dek çeker bu ah u zarı
Böyledir gönülle kavlı kararı
İmdi yolum Bedehşan'a düşüptür*

Sümmanî bedeninde binlerce nehir ve bir umman olan bu Âşıklar piri gerek ilahi, gerekse beşeri aşkın en başarılı temsilcilerinden biridir. Elinde sazı olanın sevgiden başka ne sermayesi olabilir ki... İşte Sümmanî de bu sermayeyi Hak yolunda nifak etmekte.

*Sorma bir insanın aslı neslini
Ta ezelden irfan olan bellidir
Kamile eyleme arif vasfını
Sık-ı sadık pünhan olan bellidir*

*Hakikat bağına gel bağla kendin
Azrail eline verme kemendin
Âlemden üst görme öz kendi kendin
El ariftir insan olan bellidir*

*Sümmanî gedanın Maksud-i Settâr
Deman-i Mahbub'tur arzusu hüinkâr
Her âşık olamaz yara fedakâr
Canan için kurban olan bellidir*

İşte Sümmanî'nin ilahi aşk ile beşeri aşkı birleştirdiği nokta. Acaba bundan daha güzel nasıl söylenebilir dersiniz.

*Aşkın harareti şiddet narını
Kerem gibi yananlara sor bilir
Abdallar terk etmiş yalan dünyayı
Behlül gibi divaneye sor bilir*

*Baykuş viranede asla gülemez
O dünyaya giden geri gelemes
Lokman Hekim gelse çare bulamaz
Sen bu derdi Süleyman'a sor bilir*

*Sümmanî'yem akıl başta serseri
Ben deli değildim sen ettin deli
Evliyalar enbiyalar serveri
Yeri göğü yaratana sor bilir*